

PUČKA POBOŽNOST U RASCJEPU IZMEĐU KOGNITIVNOG I EMOTIVNOG

Boris Vidović

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
bvidovic@kbf-st.hr

UDK: 27-532.4:165.194
27-532.4:165.195
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 06/2017.

Sažetak

Pitanje pučke pobožnosti aktualno je danas iz više razloga. Na prvome mjestu jest njezina prisutnost u suvremenom hrvatskom društvu, koje je, kao i društvo u cjelini, obilježeno novim oblicima religioznosti koji se kreću između kognitivnog i emotivnog pola. Sve veći utjecaj individualizma na društvo utječe i na područje religioznoga, što dovodi do novih naglasaka u razumijevanju odnosa psihologije, duhovnosti i religije. Tako se iskustvo, shvaćeno ponajprije kao emotivna dimenzija čovjekove egzistencije, nameće danas kao temeljna kategorija u vrednovanju i odlučivanju na svim područjima života. Isti takav proces možemo prepoznati i na području pučke pobožnosti, gdje se rađa stanoviti rascjep između kognitivne i emotivne dimenzije.

Ključne riječi: pučka pobožnost, religija, duhovnost, psihologija, iskustvo

UVOD

Pitanje religioznosti jest uvijek aktualno, bez obzira u kojoj mjeri je institucionalna religioznost prisutna u javnom životu i koju ulogu ima u društvenom životu. Pitanja kojima se religija bavi jesu temeljna egzistencijalna pitanja te se čovjek današnjice na ovaj ili onaj način njima bavi. U tom traženju odgovora na egzistencijalna pitanja; sve veća važnost pridaje se osobnom iskustvu, te samim time sve manje važno postaje institucionalno posredovanje u prenošenju vjerskog iskustva. Time se otvara stanoviti rascjep između iskustva, kao doživljaja u kojem prevladava emotivna dimenzija, i religije, u smislu institucionalno posredovanog vjerskog svetoga, u kojemu pak prevladava kognitivna dimenzija.¹

¹ Nemoguće je odvojiti ove dvije dimenzije kao zasebne cjeline. Također, ni sama religija ne iscrpljuje se u ove dvije dimenzije. Radi se o prevladavajućim naglas-

Sve veće udaljavanje od tradicije i sve veći individualizam kao dominantna kulturološka odrednica stavili su u prvi plan iskustvo kao glavni kriterij u odabiru. Cjelokupni taj proces prisutan je i u religioznom području, gdje institucionalno i objektivno zamjenjuje subjektivno i emotivno. Time se umjesto duhovnosti proizišle iz religioznog konteksta pojavljuje psihologija s elementima religioznosti i duhovnosti, gdje se brišu granice između pojedinih disciplina i područja. U takvom novom naglasku gdje je nejasno definirano što je duhovno, i psihologija i teologija su na gubitku: sve više se predstavlja neka vrsta psiho-duhovnosti ili psiho-religioznosti, kojoj ne treba vlastiti teološki okvir već se svodi na vlastiti provizorni i trenutni odabir. U takvim okolnostima i pod takvim utjecajem nalazi se i pučka pobožnost, koja oscilira između psihološkog zadovoljavanja vlastitih potreba i iskrenog čina vjere, odnosno između psihologije, s jedne strane, i religije i duhovnosti, s druge strane.

1. RELIGIOZNOST U SUVREMENOM SVIJETU

Neka od glavnih obilježja suvremenog društva su individualnost i pluralnost, te su oni danas prisutni u svim aspektima društva, kako onog civilnog, tako i onog vjerskog.² Demokracija, kao mogućnost izricanja svoga mišljenja i vlastitog opredjeljenja neovisno o

cima koji dominiraju u čovjeka. O toj razlici progovara i William James na sljedeći način: „S jedne strane leži institucijska, a s druge osobna religija. ... Bogoštovlje i žrtve, postupci za djelovanje na raspoloženje božanstva, teologija i obredi i crkvena organizacija čine suštinu institucijske religije. Kad bismo svoj pogled ograničili na nju, morali bismo religiju definirati kao izvanjsko umijeće, umijeće da se zadobije milost bogova. Nasuprot tome, u osobnoj grani religije središte interesa tvore unutrašnja raspoloženja samog čovjeka, njegova savjest, njegove zasluge, njegova bespomoćnost, njegova nesavršenost. I premda je Božja milost, izgubljena ili zadobivena, i dalje bitno svojstvo pripovijesti, a teologija u njoj igra životno važnu ulogu, ipak djela na koja ta vrsta religije potiče jesu osobna, a ne ritualna. Pojedinač sam obavlja posao, a crkvena organizacija sa svojim svećenicima i otajstvima te ostalim posrednicima spušta se do posve drugorazrednog mjesta. Odnos je izravan, od srca srcu, od duše duši, između čovjeka i njegova tvorca.” William James, *Raznolikosti religioznog iskustva*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2017., 28-29.

² „Suvremena je, osobito zapadna civilizacija proizvela pojedinca u kojemu prevladavaju individualizam, egoizam i ravnodušnost prema transcenciji, metafizičkom i Bogu, u prvom redu usmjerenost na vremenito i materijalno, potrošački mentalitet i relativizacija svih bitnih, napose duhovnih vrednota. Uza sva velika i pozitivna dostignuća suvremene civilizacije i kulture, u njihovu se okviru iznjedrila u čovjeku znatna i opasna destrukcija duhovnog, božanskog i vječnog. Pretežna upravljenošću na materijalni komfor, ekonomski standard i što ugodniji život u *svijetu* velikom se broju ljudi današnjice čini daleko važnijom od

društvenim normama i usmjerenjima, pruža današnjem čovjeku mogućnost da se slobodno opredjeljuje u svim važnim egzistencijalnim pitanjima, te da na kraju zauzme i oprečan stav u odnosu na aktualnu društvenu struju. Čovjek, individuum, postao je mjerilo svih stvari, čak i u pitanju okončanja vlastitog života koje se u europskim zemljama sve više zakonski omogućuje. Takvi stavovi zahtijevaju uzajamno prihvaćanje individualnosti, što za posljedicu ima da ljudi koji zajedno žive na određenom prostoru ne predstavljaju nužno određenu zajednicu s čvrstim vezama (selo, grad, država), već skup individua koje, istina, žive u zajedničkom prostoru, ali sa slabim i neobvezujućim vezama jednih prema drugima. Takvo društvo, s naglašenom individualnošću i sve manjim osjećajem za društvo i zajednicu, postaje pogodno tlo i za nastajanje različitih psihičkih poremećaja.³

Pitanje religioznosti u današnjem kulturološkom obzorju pojedinačnoga predstavlja vrlo zanimljivu i izazovnu temu, jer se uočava stanovitana proturječnost spram istog sadržaja: ne želi se institucionalno posredovanje svetoga, već se iz te institucionalne ponude svojevolutno izabire ono što se pojedincu u tom trenutku čini potrebnim i korisnim. Dok je u prvom slučaju, dakle u institucionalnom posredovanju zajamčena objektivnost i pravovjernost učenja, dotle je u drugom slučaju, u svojevolutnom izabiranju, prisutan subjektivni kriterij, koji i ne mora nužno biti u suglasju s objektivnim učenjem institucionalne religije. Osim toga, institucionalno posredovanje u sebi uvijek uključuje i zajednicu, dok u drugom slučaju zajednica nema nikakvu bitnu ulogu u odabiru. Tako se unutar samog institucionalnog posredovanja negira to isto posredovanje u svojoj cjelini te se, suprotno očekivanjima i naputcima institucionalnoga, izabire pojedinačno i proizvoljno.⁴ Zbog toga čovjek današnjice, usmje-

čovjekove dubinske duhovne dimenzije i od onoga što slijedi u *nadsvijetu*." Ivan Supićić, *Kriza vrednota i kultura, Bogoslovska smotra* 71 (2002.) 2-3, 384.

³ Prema Seligmanu, individualizam današnjeg društva razlog je velikom broju slučajeva depresije i drugim mogućim oboljenjima: „Individualizam i sebičnost potpuno su usporedni. Ja tvrdim da depresija djelomice potječe od prevelikog opredjeljenja za egoizam i premalog opredjeljenja za zajedničko dobro. Takvo stanje je jednako opasno po zdravlje kao i manjak kretanja i određeni loši kolesteroli. Posljedice zaokupljenosti vlastitim uspjesima i neuspjesima i pomanjkanje ozbiljnog opredjeljenja za zajedničko su rast depresije, slabo zdravlje i život bez smisla ...” Martin Seligman, *Naučeni optimizam*, IEP, Zagreb, 2006., 310.

⁴ „Umjesto ideološke dostojanstvenosti i neprevarljive mudrosti, sada vlada zavodljivost potrošnjom i odanosti praktičnoj korisnosti života. Otud gotovo nitko u postmodernoj nije više spreman podnositi žrtve – u odanosti i potpunoj vjernost – za velike ideal moderne: naciju, republiku, rasu, proletarijat, pravednost, solidarnost, svjetovnost i revoluciju. Naprotiv, zahtjev za ljudskom malom srećom,

ren na samoga sebe i suočen s egzistencijalnim, kao što su pitanje smisla, trpljenja, boli, grijeha, iz religioznog naslijeđa koje se bavi upravo tim pitanjima, izvlači ono što mu je potrebno kako bi sebi dao odgovore koji mu nedostaju, a da se pri tome ne obazire na cjelinu religiozne baštine.

Suvremeno doba obilježeno je, dakle, padom institucionalnih oblika pobožnosti, dok se u isto vrijeme pojavljuje porast interesa za teme kojima se općenito bavi institucionalna religija. Jedno od pitanja koje se tu može postaviti, jest: otkuda dolazi ta čovjekova potreba za religioznim sadržajima i za onim što nudi religija, dok se u isto vrijeme sve više kritizira institucionalna religioznost i odbacuje crkveni nauk? S jedne strane kritizira se svaki govor o vjeri u javnim medijima, jer se vjera smatra privatnom stvari, dok se u isto vrijeme u tim istim medijima nude različiti kvazireligijski, odnosno magijski sadržaji, kao što je čitanje iz zvijezda i tarot. Što je to što i dalje intrigira ljude današnjeg vremena za pitanja s kojima se bavi religija uz sve očitiji odmak, barem javni, od religije i religioznoga?⁵

Susrećući se s egzistencijalnim pitanjima u vlastitom životu, otkriva se sve veća potreba za duhovnošću i duhovnim, što dovodi do pojave sve većeg broja različitih duhovnih sljedbi i praksi. S obzirom da je institucionalnost oslabjela, to su različite duhovnosti, iskorijenjene iz vlastite religijske tradicije, postale nadomjestak za religioznost skrojen prema vlastitoj mjeri svakog pojedinca. Takva duhovnost preuzima većinu obilježja i karakteristika velikih religija, osim njih nekoliko, a osobito jedne: u takvoj duhovnosti pitanje Boga i o Bogu nije važno, jer je na prvo mjesto došao čovjek, pojedinac sa svim svojim potrebama i pravima. U takvoj duhovnosti nije Bog onaj koji, preko svoji posrednika, čovjeka upućuje kako živjeti i postići spasenje, već je to sada čovjek samome sebi, koji bira iz izloga religioznih ponuda ono što mu se sviđa i čini prikladnim u

ispred je svake velike ideologije.... Sve je čovjekovo zadovoljstvo sada sažeto u otkrivanju novoga, a ne u vjernosti starome. Na mjesto iščekivanja i ostvarenja utopijâ budućnosti, nailazi pomama za užicima i opuštenostima u sadašnjosti, odmah i sada." Jakov Jukić, *Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 316.

⁵ S tim u svezi, kao traženje odgovora na pitanje čovjekove usmjerenosti prema religioznom području, možemo navesti Junga i njegovo zapažanje: „Među mojim pacijentima koji su prešli srednju životnu dob, što znači tridesetpetu godinu, nema ni jednog jedinog, čiji konačni problem nije proizlazio iz religioznog stava. Da, svaki u krajnjoj liniji boluje od toga, što je izgubio ono, što je živa religija u svim vremenima davala svojim vjernicima i ni jedan od njih nije zaista ozdravio, a da nije opet uspostavio svoj religiozni stav." Carl G. Jung, *Über die Beziehungen der Psychotherapie zur Seelsorge*, Zürich, 1932., 12; navedeno prema: Vladimir Satura, *Religija i duševno zdravlje*, UPT, Đakovo, 1995., 77.

danom trenutku. Drugo, značajka u kojoj se suvremena nereligiozna duhovnost bitno razlikuje od velikih religijskih tradicija, a koja proizlazi iz ovog prvog, jest nedostatak sustavnog i obvezujućeg nauka, što se ogleda u subjektivnosti po pitanju izbora duhovnih sadržaja, koji su vođeni ponajprije emotivnim stanjima i potrebama, a ne objektivnim naukom određene religije.⁶

Tri su dakle značajke suvremene nereligiozne duhovnosti, koje u bitnome obilježavaju samu tu duhovnost i današnje vrijeme na području religioznoga: 1. Bog nije glavni čimbenik u tom odnosu, već čovjek; 2. Ne postoji sustavni i obvezujući nauk, već pojedinačni izbor po vlastitom kriteriju; 3. Subjektivni izbor obilježen je emotivnim stanjima i potrebama.⁷ Jasno je da ove značajke stavljaju u drugi plan kognitivni aspekt religioznog življenja i doktrinarnu jasnoću, zbog čega je moguće pronaći primjere povezivanja teoloških elemenata samih po sebi nespojivih, kao što je npr. vjera u uskrsnuće i vjera u reinkarnaciju.

Kakve god značajke suvremene religioznosti ili bolje reći suvremene nereligiozne duhovnosti bile, i koliko god ih bilo, njihov cilj je jedan: da se čovjek osjeća dobro i da u tome bude zadovoljan. Sve ono što pridonosi tom cilju, jest samim time i dobro, te se na taj način relativiziraju norme i sustav kako bi subjektivni osjećaj bio na prvo mjestu. Ono što taj subjektivni osjećaj potvrđuje, jest iskustvo.⁸

Religioznost se u suvremenom potrošačkom svijetu doima poput beskorisnog rituala, potrebnog u pojedinim životnim situacijama, koje je korisno obaviti jer može donijeti sreću, ili jer tako nalaže dominantna kultura. Pod utjecajem suvremenih društvenih smjernica, kao što su profit, užitak, iskustvo u svim oblicima, religijsko se iskustvo doima nepotrebnim, jer je u ponudi toliko različitih i snažnijih iskustava da ono religijsko, koje ionako svoj naglasak stavlja na onaj, a ne ovaj svijet, predstavlja nezanimljiv povijesni

⁶ „Iako promicatelji New Agea nazivaju svoju duhovnost ‘novom duhovnošću’, ona je u biti obnavljanje ideja iz drevnih religija i kultura. A jedina je novost u tomu što svojom ‘duhovnošću’ žele zamijeniti duhovnost koja počiva na židovsko-kršćanskim korijenima. Duhovnost New Agea sastoji se od dvaju različitih elemenata: metafizičkoga i psihološkoga. Metafizička sastavnica potječe od ezoteričnih i teozofskih korijena New Agea i u osnovi je novi oblik gnoze. Psihološka sastavnica ove vrste duhovnosti zapravo je spoj ezoterične kulture i psihologije. New Age, dakle, postaje iskustvo osobne psihoduhovne preobrazbe, shvaćeno kao religiozno iskustvo”. Mijo Nikić, *Suvremena duhovnost mladih između tradicije i nove religioznosti*, *Diacovensia* 16 (2008.) 1-2, 119.

⁷ Značajki ima još i više, ali smo se ovdje ograničili na ove tri kako bismo zadržali fokus na temi odnosa kognitivne i emotivne dimenzije u religioznosti.

⁸ Nerijetko se i u razgovoru s katoličkim vjernicima može čuti osporavanje određenih normi, a kao razlog navodi se da je osoba tu nešto osjetila ili nešto doživjela.

ostatak. U takvom ozračju, u kojemu je sve podređeno snažnom iskustvu i snažnim emocijama, kršćanska poruka da vjernik uzme svoj svagdanji križ i pođe za Isusom čini se prije odbojnom idejom nego privlačnim idealom. Zbog toga dolazi do napuštanja religiozne prakse, no ne i do samog prestanka vjerovanja: vjera se pomiče s institucionalnog i zajedničkog na osobno.⁹

Drugi oprečni proces koji proizlazi kao posljedica sve veće pragmatičnosti jest što se i u religioznim krugovima sve više zapaža teološka i otajstvena dimenzija religioznog. I tu, premda u religioznom ozračju i pod religioznim plaštem, djeluju svjetovne smjernice pragmatičnog mišljenja i djelovanja: molitva za ozdravljenje, odnosno molitva za različite sasvim praktične i konkretne ovozemaljske potrebe. Zbog toga se težište i naglasak u religioznosti premješta s onostranosti na ovostranost, s nebeskog na zemaljsko.¹⁰ Na taj način dolazi do fenomena koji se očituje u deklariranoj pripadnosti kršćanstvu i Crkvi, dok se posjeta liturgijskim slavljinama i svemu onome što Crkva propisuje svodi na povremeno i provizorno, prilagođeno vlastitim potrebama.

S obzirom na stanovito udaljavanje od institucionalnih i zajedničkih oblika pobožnosti, postavlja se pitanje o sadržajima pobožnosti i duhovnosti pojedinaca, koji sada svoje religiozne potrebe i čine izvode u privatnosti svojih nastambi ili u intimnom krugu prijatelja. Pobožnost koja se sada prakticira više sličí kombinaciji različitih duhovnih i psiholoških tehnika koje su zapakirane čás u zapadne čás u istočne oblike religioznih izričaja, bez jasne diferencijacije, s nejasnom teologijom, antropologijom i psihologijom.¹¹ Zbog toga se može primijetiti porast različitih vrsta seminara, učitelja, iscjelitelja i svjedoka, koji nude svoje usluge zainteresiranima. Takva uče-

⁹ U tom smislu religija za čovjeka može postati doista bilo što, odnosno bilo što može preuzeti funkciju koju ima religija u životu pojedinca. Iako ne možemo govoriti o religiji u punom smislu riječi, odlike religioznoga mogu biti prisutne i u sasvim banalnim i svjetovnim stvarima, odnosno u svim onim idejama i vodiljama kojima čovjek oblikuje svoju svakodnevicu. Usp. Ante Vučković, *Religiozni sjaj sporedne stvari*, *Crkva u svijetu* 49 (2014.) 2, 137-140.

¹⁰ Svakako da je legitimno i u skladu s vjerskim učenjem moliti za ovozemaljske vrijednosti i potrebe. Ono na što treba pri tome paziti jest ljestvica vrednota prema kojoj bi svakako vrijednosti konačnog spasenja imale prednost pred ovozemaljskim prolaznim potrebama. Dobar primjer za to jesu Isusove riječi: „Tražite najprije Kraljevstvo i pravednost njegovu, a sve će vam se ostalo dodati” (Mt 6,33).

¹¹ Nejasno definirane ili uopće neiskazane polazišne osnove ostavljaju prostora nekritičkom korištenju različitih i ponekad oprečnih teoloških sustava, što dovodi do relativizacije i do formulacije da su sve religije, u teološkom smislu, jednake. Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 671-672.

nja i seminari ne podliježu znanstvenom i objektivnom kriteriju, već čovjeku današnjice nude savjete i tehnike kao rješenja za trenutačne probleme. Pri tome nije toliko važno da je sadržaj koji se predaje teološki dobro razrađen i objašnjen, već je više na djelu uvjerljivost govornika i učinkovitost tehnika kod raznovrsnih problema i situacija koje osobe žele riješiti. Korisnicima takvih usluga na prvome mjestu jest djelotvornost takvih seminara u rješavanju njihovih konkretnih problema, a kriterij uspješnosti jest obično izvanredni osjećaj koji obuzima same sudionike.¹² Zbog toga se može reći da je sam sadržaj religije čovjeku važan, privlačan, interesantan i provokativan te, bez obzira na institucionalno posredovanje ili odbacivanje tog posredovanja, čovjek ima potrebu dati odgovor na ta pitanja jer mu o njima jednostavno ovisi cjelokupni pogleda na život. Izvanjsko prakticiranje pobožnosti i institucionalna pripadnost tako ne moraju biti nužno znak stupnja interesa za religiozna pitanja, te je stoga moguće ustvrditi kako institucionalna religioznost opada dok privatna raste.¹³

Promatrajući religiju pod vidom životnog stajališta iz kojega proizlazi čovjekov pogled na sebe i svijet, i sveukupno čovjekovo bivanje i djelovanje, možemo ustvrditi da su svi ljudi, pod tim vidom, na određeni način religiozni, jer svaki čovjek zauzima stav prema sebi i svijetu te iz tog stava promatra svijet i ljude u njemu. Osim toga, svaki čovjek na svoj način daje sebi, ponajprije sebi, odgovore o naravi i smislu ljudskog postojanja, odnosno svrsi i razlogu vlastitog postojanja, te na osnovi tog odgovora uređuje svoj život. Pitanje svrhe i razloga života uključuje u sebi također i pitanje određenja spram vječnosti, odnosno pitanje smrti i života nakon smrti. Na osnovi toga čovjek se definira kao vjernik, odnosno nevjernik.

2. ODNOS PSIHLOGIJE, RELIGIJE I DUHOVNOSTI

Sam pojam duhovnosti u kontekstu religioznosti općenito vrlo je složen, a osobito u suvremenim religioznim i kvazireligioznim gibanjima. Naime, izvorno je pojam duhovnost označavao zauzeti

¹² Sam po sebi dobar osjećaj nakon sudjelovanja na nekom seminaru, bio on psihološki ili duhovni, nije nešto što je loše ili nešto što se treba kritizirati. Ono što u takvim slučajevima postaje problematično i potrebno daljnje analize jest što dobar osjećaj postaje jedini kriterij.

¹³ Jedno od pitanja koje se ovdje nameću i koje traži daljnje promišljanje, ali i djelovanje jest pitanje posredovanja religioznosti: na koji način ga učiniti uspješnijim i razumljivijim. Ako postoji interes za religioznu problematiku, onda bi bilo dobro razmotriti način i sredstva s kojim bi se ta potreba i interes zadovoljili.

nutarnji život po principima određene religije. Takav zauzeti život često je u sebi odražavao i odijeljenost od svjetovnoga, naglašavajući time razlikovanje svetoga i profanoga. Duhovnost je dakle proizlazila iz religioznoga i njemu je smjerala kao svome vrhuncu. Današnja pak upotreba pojma duhovnoga znači ponekad i suprotstavljenost religioznome, kao onome što je doktrinarno, nespontano i neživotno, za razliku od duhovnoga, kao onoga što je slobodno, iskreno i životno. Duhovno koje se iskorjenjuje iz religioznog ozračja tako poprima sve više obrise psihologije, koja sama po sebi nema zadaću čovjeku omogućiti susret s Bogom, već pomoći mu kako se nositi sa sve izazovnijim životnim zadaćama. Na taj način, malo-pomalo, duhovno iz religioznog područja prelazi u psihološko, koje pokušava čovjeku dati one odgovore koje čovjek traži. Kako je psihologija znanost koja se bavi čovjekovim doživljavanjem i ponašanjem, to u sebi nema ni sredstava ni mogućnosti dati čovjeku i ono što su mu svojedobno vrlo sustavno nudile religije ili religija, te psihologija, kako bi zadovoljila ovim zahtjevima, sve više zalazi u religiozno područje i iz njega posuđuje ono što joj nedostaje. Tako se stvara područje kvaziduhovnog i kvazipsihološkog, s nejasno određenim granicama i područjima, s kojim se nastoje popuniti praznine koje nastaju napuštanjem religioznih tradicija. Ovakav pristup popularan je i privlačan jer čovjeku, namjesto dosadašnjih strogih religijskih obreda, nudi, na vrlo pojednostavnjen način, duhovna iskustva koja nisu više plod dugogodišnje osobne zauzetosti i predanosti, već plod osobnog izbora na temelju vlastitih trenutačnih potreba.¹⁴ Pri tome se naravno zanemaruje činjenica da su duhovni zakoni, kako se to voli reći, plod osobne predanosti i sustavnog rada, i da rezultati na tom području ne dolaze preko noći.

U takvom rasporedu znanja i prohtjeva, i sve većoj usmjerenosti čovjeka na samoga sebe, odnos između psihologije, religije i duhovnosti nanovo se definira. Sve više dolazi do izražaja psihologija i rezultati psihologijskih istraživanja, te primjena psihologijskih zakonitosti na području ljudskih djelatnosti. Psihologija je postala sveprisutna i gotovo da nema područja ljudske djelatnosti gdje se ne traži mišljenje psihologa. To samo po sebi nije loše, dapače. Ono što je loše i što predstavlja opasnost jest da se iz vida može izgubiti

¹⁴ „Ne treba onda čuditi što je taj osobni religiozni individualizam – sklopljen iz kockica razbijene cjeline smisla – pojedinih vjernika ispaio tako krhak, slab, lomljiv i nepovezan. Otud u njemu više emocionalnosti nego razumnog zaključivanja, življenog iskustva nego umnog opravdavanja, psihologije nego teološkog znanja. Cijeli paradoks individualističke religije leži u činjenici njezine krajnje neodređenosti, jer se baš to najviše protivi vječnosti objavljenih istina u kršćanstvu.” Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 676-677.

objekt psihologijskih istraživanja, a to je čovjek i čovjekova psiha, te se može prijeći na područja koja pripadaju drugim znanostima, kao što su teologija, filozofija, fizika itd. Miješanje područja istraživanja i područja primjene te ulaženje u prostore koji nisu vlastiti pojedinoj znanstvenoj disciplini dovodi do predstavljanja, konkretno psihologije, kao discipline koja može protumačiti sve fenomene vezane za ljudski život, ne mareći prelazi li područja vlastite znanosti. Dolazi do sve većeg razdvajanja na duhovno-vjersko pitanje i institucionaliziranog oblika duhovno-vjerske prakse, gdje se duhovno-vjerska pitanja i traženja sve više svode na duhovno-psihološka savjetovanja u svrhu samoispunjenja i samoostvarenja.¹⁵ U ovom kontekstu nije riječ o strogo znanstvenim psihologijskim istraživanjima koja psiholozi izvode uz poštivanje visokih znanstvenih standarda, već o miješanju različitih psihologijskih spoznaja s spoznajama drugih znanstvenih disciplina i njihovom predstavljanju kao nekog novog znanja, koje miješa psihičko i duhovno, psihologiju i teologiju, ali i druge znanosti, kao što su fizika i kvantna fizika.¹⁶ Zbog toga i velik broj različitih osobnih trenera, savjetnika i drugih promicatelja osobnog uspjeha koji održavaju seminare i nude svoju pomoć, koji mogu, ali i ne moraju imati formalno obrazovanje iz psihologije.

S obzirom na njihovu sve veću prisutnost legitimno je promišljati o razlozima koji dovode do tako razmjerno velike potrebe i ponude na tom području. Po našem mišljenju ovdje se može vidjeti nekoliko faktora. Prvo jest fenomen slabljenja institucionalnih oblika religijskih sadržaja i njihovog odvajanja u sferu privatnosti i individualnosti, što otvara prostor za različite ponude kvaziduhovnih i kvazireligioznih sadržaja. S tim u svezi jest i sve veća okrenutost čovjeka samome sebi, odnosno traženje vlastite uspješnosti i vlastitog razvoja nauštrb društvenih veza i obveza koje čovjek ima.¹⁷ Sve veća okrenutost samome sebi čovjeku daje opravdanje za skeptičnost prema svemu onome što može ugroziti individualnost i subjektivnost, gdje se znanost i stroga znanstvena kritičnost pojavljuje kao neprijateljska disciplina koja nije u službi čovjeka, već sustava i institucija. Selektivno se izabiru pojedinačni rezultati znanstvenih istraživanja kako bi se opravdalo vlastito stajalište, a sve to jer se

¹⁵ Paul C. Vitz, *Psihologija kao religija*, Verbum, Split, 2011., 198-199.

¹⁶ Usp. Gregg Braden, *Božanska matrica*, V. B. Z., Zagreb, 2007.

¹⁷ „Iz svega proistječe kako oblikovanje religijskog individualizma ide od prskanja i pucanja velikih sustava vjerovanja – posebice crkvenih – do njihova rasipanja u male osobne religiozne priče, što ih usamljeni pojedinci sami stvaraju, polazeći od svojih želja, težnji, koristi, naklonosti i iskustva.” Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 671.

kognitivno, odnosno racionalno područje sve više zamjenjuje onim emocionalnim, te na prvo mjesto tako dolazi iskustvo, koje može, a i ne mora imati objektivne vrijednosti. U takvom ozračju na gubitku su i psihologija, i duhovnost, i religioznost.

Bilo bi suviše jednostrano ne promotriti ovo pitanje i iz drugog kuta gledanja i optužiti suvremenog čovjeka za nepovjerenje spram racionalnoga, a da se ne zapitamo o razlozima tog i takvog razočaranja. Možemo se sasvim opravdano zapitati nisu li i znanost i znanstvenost i svi društveni čimbenici pridonijeli tom razočaranju i nepovjerenju spram sebe? Nije li visoko tehnicirana i razvijena znanost ostala daleka čovjekovim temeljnim potrebama, te na taj način stvorila dojam da ona nije onaj odgovor koji čovjeku treba? Nije li sve veća specijalizacija unutar samih znanosti dovela do toga da se ne vidi povezanost čovjeka i svega stvorenoga? Odgovore na ta pitanja nije lako dati i zahtijevaju daljnja promišljanja i istraživanja.

Iz svega proizlazi da je današnje doba u pitanjima religioznoga i duhovnoga poprilično oslonjeno na emotivnu sferu postojanja, gdje kognitivni uvidi i racionalna obrazlaganja vjere i vjerovanja jesu u službi opravdavanja emotivnog doživljavanja. Na to svakako utječe i suvremena kultura, koja nije sklona dubljim promišljanjima i racionalnim dokazivanjima.¹⁸ Pitanje je to koje zalazi u pitanje odnosa moderne i postmoderne, koje, svaka na svoj način, naglašavaju racionalno, odnosno emotivno. Dijelom se to naglašavanje emotivnog javilo kao reakcija na pretjerano racionaliziranje svih aspekata ljudskog postojanja, gdje se zanemarila emotivnost, odnosno, bolje reći, kompleksnost osobe, koja u sebi uključuje i jednu i drugu sferu. Takvo naglašavanje prenijelo se i na područja religioznoga, gdje je također prisutna određena vrsta otpora ili nepovjerenja spram kognitivnog, racionalnog i dogmatskog. Teologe se gleda s nepovjerenjem, kao ljude koji puno znaju, ali čije znanje malo ili ničemu ne koristi u složenim pitanjima ljudskih odnosa i ljudskih sudbina. Ponekad složene teološke formulacije nisu bile kadre dodirnuti čovjeka u njegovoj redovitoj egzistenciji, osobito u nekim ozbiljnijim i tragičnijim situacijama, gdje bi se pučka pobožnost pokazala kao puno uspješniji medijator Božje prisutnosti nego dogmatsko isповijedanje vjerovanja.

¹⁸ Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 647.

3. PUČKA POBOŽNOST U IZMEĐU RELIGIJE I PSIHOLOGIJE

Pod terminom pučka pobožnost mogli bismo uvrstiti sve one praktične izvedbene čine koje čovjeka stavljaju u odnos s Nadnaravnim, od kojega očekuje pomoć i uz pomoć kojega želi živjeti svoj život. Pobožnost podrazumijeva bilo pojedinačnu, osobnu praksu, bilo zajedničku crkvenu djelatnost u kojoj pojedini član zajednice moli zajedno s drugima, bilo na osobnu nakanu bilo na nakanu same zajednice ili pojedinih njezinih članova. U svakom slučaju, riječ je o sveukupnom čovjekovom nastojanju da zadobije pomoć Nadnaravnoga. Ona u sebi sadrži i element jednostavnosti, jer upravo zbog toga što je pučka, namijenjena je širokom krugu ljudi, među koje se ubrajaju i vrlo često oni koji nisu stekli neko veće formalno obrazovanje, osobito na području vjerskog i teološkog znanja.¹⁹ Nadalje, može se zaključiti kako je pučka pobožnost usmjerena više na emotivna stanja nego na intelektualnu prosudbu vjerskih principa i teoloških postavki ispovijedane vjere.²⁰ Pobožnost se u svom izričaju koristi jednostavnim jezikom, čiji je zadatak ponajprije uspostaviti odnos s Bogom kako bi se zadobila milost koja je potrebna: bitna odrednica pobožnosti jest njezina svrhovitost, njezino usmjerenje na konkretan cilj, bilo da je riječ o osobnim, obiteljskim ili društvenim stvarima i situacijama. Ona se javlja kao čovjekova potreba za stupanjem u odnos s božanstvom kojemu se klanja kako bi od njega isprosilo milost za daljnji tijek života. Stavovi s kojima se čovjek ophodi s Bogom u pobožnosti mogu se svesti na dva temeljna: zahvalnost za primljena dobra i prosidba za određene potrebe.²¹

¹⁹ „Pučku religiju obično slavi narod. U usporedbi sa službenim oblikom crkvene vjere, ta religija redovito raspiruje žar za prvobitnim, čudotvornim i iracionalnim u čovjeku. Kako priprost narod nema dovoljno vremena da se teologijski obrazuje i religiozno usavršava, mora je to prepustiti učenom kleru i malobrojnoj laičkoj eliti. Njemu je ostala samo elementarna vjera. Zato je pučka religija u stvari vjera naroda u njezinoj jednostavnosti, naivnosti, neukosti i iskrenosti; bez obrade i preradbe. Neki sociolozi poblize određuju narodnu vjeru sa četiri značajke: tradicijom, čuvstvom, moralom i nadom. Slično kao i narodna glazba ili narodno ljekarstvo tako je i pučka religioznost često povezana s praznovjerenjem, tradicijom, običajima, društvenim navikama, kićem.” Jakov Jukić, *Povratak svetoga*, Crkva u svijetu, Split, 1988., 5.

²⁰ „To je vjera običnog puka, religioznost u neposrednom obliku, samonikla i narena. U širem smislu, ona je također neko kolektivno svjedočenje, življena povijest, skupna biografija, zajednički doživljaj svetoga i čudesnoga.” Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 743.

²¹ Što je religiozno definira svaka religijska tradicija za svoje vjernike. Za neku religijsku tradiciju nešto može biti religiozno iskustvo, dok za drugu to nema nekog posebnog značenja. Usp. Ralph W. Hood - Bernard Spilka - Bruce

U pučkoj pobožnosti, kao i u pobožnosti općenito, teološka promišljanja i teološko razumijevanje vjere igraju manje važnu ulogu. Teološko znanje i razumijevanje često se svodi na izricanje već uobličениh dogmatskih formulacija i osnovnih postulata vlastite vjere. Pri tome se svakako ne smije razumijevati da pobožnost nema ništa s kognitivnim razumijevanjem vjere, upravo zbog toga što je preduvjet ispravne pobožnosti teološko razumijevanje i prihvaćanje teoloških istina formuliranih u dogmatskom izričaju.²² No, s obzirom da tek u postotcima gledano, tek mali broj vjernika studira teologiju ili ima mogućnost studiranja teologije, koji je studij uglavnom rezerviran za kler, može se ustvrditi da postoji raskorak između doktrinarnog znanja klerika i laika, pri čemu je potonjih znatno više. Kako je pobožnost usmjerena na ostvarivanje odnosa s Bogom, to je u pobožnosti odsutan kritički element koji bi ukazivao na eventualna zastranjenja u pogledu pravovjernosti: svaka kritičnost predstavlja napad na pobožnost te se onaj koji propitkuje može doživljavati kao čovjek koji malo vjeruje. U takvom ozračju postoji realna opasnost u zatvaranje u uski krug pobožnih istomišljenika, koji zbijaju svoje redove kako bi ublažili napade. U tom prostoru javlja se rascjep između kognitivnog i emotivnog unutar šire crkvene zajednice, gdje se emotivno iskustvo vjernika i teološko znanje i iskustvo učenih klerika nerijetko razilaze. Zbog toga u pučkoj pobožnosti postoji opasnost da se rascjep dogodi ne samo prema vlastitoj teologiji već i prema samoj religiji unutar koje se ta ista pobožnost događa. Odbacujući teologiju, tj. kritičko promišljanje vjerskog iskustva, pobožnost se može zatvoriti u samu sebe i okrenuti svojim vlastitim potrebama, te na taj način upasti u isto ono stanje u kojem se nalazi suvremeni čovjek koji iz religioznog izloga vadi ono što mu treba u tom trenutku, bez obzira na cjelinu religioznog nauka. Jedina razlika je što se kod pobožnog čovjeka taj isti proces odvija unutar institucionalne religije kojoj pripada, no nutarnji proces potpuno je istovjetan.

U prošlosti je, a većim dijelom i danas, u Katoličkoj Crkvi veći naglasak bio na, psihološkim rječnikom rečeno, kognitivnom aspektu. U samim počecima vodila se žustra rasprava o pravovjernosti i o ispravnom razumijevanju i izricanju istina vjere. Razlog tome bilo je čvrsto uvjerenje da jedino iz ispravnog teološkog razumijevanja može proizići i ispravna pobožnost, odnosno onakav oblik pobožnosti koji

Hunsberger - Richard Gorsuch, *The Psychology of Religion*, Guilford Publications, New York, 2003., 246-247.

²² Primjer za to jest molitva vjerovanja u Katoličkoj Crkvi, gdje vjernici ispovijedaju točnu dogmatsku formulaciju, a da ne moraju nužno znati teološki protumačiti sve njezine sastavnice.

će vjernicima sigurno omogućiti odnos s jedinim i pravim Bogom, dok je kriva teologija zabluda i za praktičnu pobožnost, te više iluzija negoli realnost. Takvo stanje zadržalo se uglavnom i danas na teološkim učilištima, gdje se sustavno obrađuju vjerske istine kako bi se bolje razumjele te kao takve ispravnije prenijele drugima. Kognitivni dio, koji se terminološki može povezati sa skolastičkom filozofijom, odnosno s onim što je skolastika nazivala *ratio*,²³ u Katoličkoj Crkvi jest temeljni aspekt. Crkva se dugo borila za pravovjernost i znak pripadnosti Crkvi jest bilo i ostalo ispovijedanje vjere, što je i danas ostalo kao obred prilikom obavljanja svakog većeg čina u Crkvi.²⁴ Pitanje pravovjernosti nije odlika samo Katoličke Crkve, već jednako tako i Pravoslavne kao i ostalih crkvenih zajednica. Dovoljno je samo prisjetiti se formalnog razloga za uzajamno isključivanje iz punine zajedništva između Katoličke i Pravoslavne Crkve, gdje je sukob kulminirao upravo u ispovijedanju vjere u Oca i Sina i Duha Svetoga. I današnje formalno obrazovanje svećeničkih kandidata puno veću pozornost poklanja kognitivnom, racionalnom aspektu izobrazbe u odnosu na onaj emocionalni dio.

To donekle ukazuje na pojednostavnjeni pristup misteriju čovjeka, previđajući ili zanemarujući kompleksnost čovjeka i različitih faktora koji utječu na čovjekovo življenje,²⁵ koje je već i sv. Pavao naglasio u svojoj poslanici, žaleći se kako zna što mu je činiti, ali čini upravo suprotno od onoga što bi htio (Rim 7, 15). Od vjernika se više tražilo vanjsko i formalno pristajanje uz definirane formulacije vjere, a zanemarivalo osobno iskustvo. Emocije su u takvom pristupu zanemarene te bile čak i smetnja u takvom stavu, jer se i sav duhovni život odlikovao strogo racionalnom askezom gdje su emocije smatrane preprekom u zdravom duhovnom životu, te ih se nastojalo različitim metodama odstraniti iz nutarnjeg i duhovnog svijeta. Smatralo se kako će se one same od sebe nekako urediti kada čovjek nauči ispravno vjerovanje, što se u praktičnom životu ipak pokazalo nedovoljnim, jer su nerazmjer između ispovijedane vjere i emotivnih stanja i odnosa znali biti u velikom raskoraku. To je kao posljedicu imalo stanovito raslojavanje unutar osobnog sklada pojedinca, s ponekad teškim posljedicama.²⁶

²³ Rocco Carelli, *Logoterapia: assunti clinici*, u: Eugenio Fizzotti, *Chi ha un perché nella vita...*, LAS, Roma, 1993., 56.

²⁴ Tako npr. prilikom obreda primanja sakramenta krštenja djeteta, roditelje se pita vjeruju li u obrasce ispovijesti vjere, a ne spominje se niti se gdje pita imaju li iskustva vjere.

²⁵ Ovdje možemo spomenuti utjecaj roditelja, odgoja, kulture, osobnih iskustava, genetskih predispozicija i sl.

²⁶ Giuseppe Crea, *Pedofilia e preti*, EDB, Bologna, 2010., 42.

ZAKLJUČAK

Zbog svega navedenog može se zaključiti o stanovitom rascjepu između kognitivne i emotivne dimenzije unutar Katoličke Crkve. Naime, dok su kler i institucionalna Crkva imali u vidu ponajprije teološku izobrazbu te svoj nauk usklađivali s teološkim razumijevanjem same vjere, dotle je puku, koji predstavlja ipak golemu većinu u Katoličkoj Crkvi, nedostajalo upravo takve pouke i razumijevanja. Razlozi tome svakako nisu bili samo crkvene naravi, jer je veliki dio pučanstva bio neobrazovan i dobrim dijelom nepismen, te se vjersko obrazovanje svodilo na ono najnužnije. To je dovodilo do toga da su se u puku rađale različite pobožnosti koje su nerijetko imale i teoloških pogrešaka i bile u neku ruku heretične. Tek je Drugi vatikanski koncil otvorio širok pristup katoličkoj baštini širokim slojevima društva, pozivajući sve vjernike na produblјivanje vjere.²⁷

Upravo teologija, kao izrazito kognitivna disciplina, čiji je zadatak što dublje proniknuti u otajstva vjere te ga razumski i kritički preispitati, ponekad predstavlja najvećeg neprijatelja, gdje se teologe optužuje za nevjeru, a kao evidentni dokaz služi upravo njihovo kritičko propitkivanje njihovih praksi. S druge strane i u teologiji i kod teologa također može doći do određenog izoliranja te pretvaranja teologije u sebi dostatnu disciplinu kritičkog promišljanja o Božjoj objavi i vjerskoj praksi, a da se pritom ne uzme u obzir konkretna mogućnost i potreba pobožnog vjernika. Sretno pomirenje i idealan sklad između kognitivnog i emotivnog dijela, odnosno između teologije i pobožnosti, nije lako postići, no svejedno se nameće kao jedini ispravni put prema cjelovitom življenju vjere. Zbog toga se integracija emotivne i kognitivne dimenzije u religioznom posredovanju i življenju nameće kao imperativ, jer će svako daljnje zanemarivanje emotivne dimenzije u formaciji i odgoju klera, kao i zanemarivanje kritičkog i teološkog pristupa različitim pobožnostima kod crkvenih zajednica sve više produblјivati ovaj rascjep.

²⁷ Dovoljno je kao ilustraciju navesti primjer dopuštanja upotrebe narodnog jezika u liturgiji, koja je do tada bila na latinskom jeziku, bez obzira što ga mnogi nisu razumjeli.

POPULAR PIETY IN THE GAP BETWEEN
COGNITIVE AND EMOTIONAL

Summary

The question of popular piety is present today for several reasons. In the first place, it is still alive in contemporary Croatian society which is, as well as the society as a whole, marked by new forms of religiosity that range between cognitive and emotional pole. The growing influence of individualism on society, also affects the area of religiosity, leading to new emphases in understanding the relationship among psychology, spirituality and religion. Therefore, experience, understood primarily as an emotional dimension of human existence, is imposed today as a fundamental category in evaluating and decision-making in all areas of life. The same process can be also recognized in the field of popular piety, where a certain gap between the cognitive and emotional dimension arises.

Keywords: popular piety, religion, spirituality, psychology, experience